

Kirjoituksia Eeva-Liisa Mannerista. TOIMITTANEET TUULA HÖKKÄ JA JARKKO TONTTI



"Mistä meille metsä, niitty, lähde"

ntamo
ntamo

”Mistä meille metsä, niitty, lähde”

© Tuula Hökkä, Jarkko Tontti, kirjoittajat 2008

ISBN 978-952-215-034-9

Ulkoasu Make Copies

Valmistaja: BoD – Books on Demand, Norderstedt, Saksa

2008

ntamo, Helsinki

www.ntamo.net

Tuula Hökkä ja Jarkko Tontti (toim.)

”Mistä meille metsä, niitty, lähde”

Kirjoituksia Eeva-Liisa Mannerista

ntamo, Helsinki

Sisällys

Esipuhe 7

Muistikuvia Eeva-Liisa Mannerista

Inkeri Kilpinen 9

Kirjoituskone: avoimen ensyklopedian hakusana

Eeva-Liisa Mannerilla

Pekka Kuusisto 16

Muistosta, muistamisesta ja ajasta Eeva-Liisa Mannerin
tuotannossa

Raili Elovaara 33

Kuolemasta ja syntymästä eli mannermaista filosofiaa

Jarkko Tontti 48

Eeva-Liisa Manner ja kansainvälinen modernismi

Leevi Lehto 52

”Hullun tytön tarina”. *Poltetun oranssin* kirjoittamisesta

Tuula Hökkä 60

”Mutta entäpä jos hän tapaisi sen hevosen?”

Lisbeth Landefort 73

Poltettu oranssi rautaesiripun takana

Väinö Lahti 79

Viipuri Eeva-Liisa Mannerin teoksissa

Marja-Leena Tuurna 91

Kirjoittajat 95

Esipuhe

Eeva-Liisa Manner (1921–1995) on viime vuosisadan jälkipuolen merkittävimpiä suomalaisia runoilijoita. *Tämä matka* (1956) oli Mannerin läpimurtokokoelma, ja siitä tuli 50-luvun lyriikan modernismin merkkiteos. Tuolloisessa keskustelussa runouskäsityksistä *Tämä matka* edusti sellaista vapaamittaista ja tiheäkuvaista, rytmisesti koskettavaa uutta runoutta, joka valloitti niin lukijat kuin kriitikot laidasta laitaan. Asemansa modernin runouden esikuvana, uudistajana ja kehittäjänä Manner on pitänyt. Hän oli kuin rakas roolihahmonsa, salaperäinen kissa kissojen, aina arvaamaton ja kiehtova. Teos teokselta hän yllätti lukijansa. Eeva-Liisa Mannerin kynänjälki on inspiroinut lukijoita, muita kirjailijoita, taiteilijoita, lausujia, säveltäjiä, näyttelijöitä, ohjaajia ja tutkijoita. Hänen runoutensa vaikutus ja tutkimus on jatkunut vuosikymmenestä toiseen.

Eeva-Liisa Mannerin ilmaisukielessä kulkee 1940-luvun runokoelmista lähtien herkan lyyrisyyden rinnalla murtamisen ja yllätyksen tyyli, joka kantaa järkytystä tai karnevaalia. Surun pohjavire kääntää esiin vaihtuvia sävyjä: tragiikkaa, komiikkaa, groteskia, subliimia, sensuaalisuutta, ja kutoo niitä häikäisevästi yhteen. Poetiikkansa innoittajiksi Manner on tunnustanut etenkin J. S. Bachin polyfonisen musiikin ja saksalaisen realistin ja esiekspressionistin Georg Büchnerin draamatyylin; Büchnerin keskeneräiseen *Woyzeck*-näytelmään kirjoitettu ”jatko”, *Santakujan Othello* (1987), on Mannerin viimeinen teos.

Eeva-Liisa Manner oli ennen muuta lyyrikko. Hän julkaisi yksitoista runokokoelmaa. Runoilijuus läpäisee kaikkea hänen kirjoittamistaan. Hänen näytelmiään ja kuunnelmiaan on esitetty kuusitoista. Myös prosaistina, esseistinä, kriitikkona ja suomentajana Manner teki mittavan työn kirjallisen kulttuurin hyväksi. Hän on suomentanut muun muassa William Shakespearea, Yasunari Kawabataa, Hermann Hesseä, Willy Kyrklundia, Tomas Tranströmeriä ja Giorgos Seferisiä.

5.12.2006 Eeva-Liisa Manner olisi täyttänyt 85 vuotta. Vuosipäivänä järjestettiin juhlaseminaari Helsingin yliopistossa ja iltajuhla Karjalatalolla Helsingissä. Juhlaohjelman pääotsikko oli *Tämä matka*. Se viittaa paitsi viidenkymmenen vuoden takaiseen *Tämä matka* -kokoelmaan myös kirjailijan eri kirjoittamisen alueitten ja lajien kautta kulkemaan elämäntyön matkaan. Vuosijuhlan järjesti Eeva-Liisa Manner -seura; juhlaseminaari järjestettiin yhdessä Helsingin yliopiston kotimaisen kirjallisuuden kanssa. Juhlapäivän esitelmät ja

puheenvuorot on nyt koottu yhteen kirjaksi. Esiintyjät ovat joko antaneet puheensa julkaistavaksi alkuperäisessä muodossaan tai työstäneet esitelmäänsä eteenpäin tieteelliseksi artikkeliksi. Tuotantoa analysoivien uusien tutkimuksellisten näkökulmien ohella kirjassa on henkilökohtaisten muistojen valaisemaa kirjailijabiografisesti ja kulttuurihistoriallisesti ainutlaatuista aineistoa.

Eeva-Liisa Mannerin pitkäaikainen ystävä kirjailija Inkeri Kilpinen antoi iltajuhlassa henkilökohtaisen tulkinnan Eeva-Liisa Mannerin taiteilijapersoonasta. Hänen puheenvuoronsa aloittaa kirjan. Juhlaseminaarissa esitelmöinyt Pekka Kuusisto ehdottaa artikkelissaan uutta ensyklopedistista tulkintalinjaa Mannerin tuotantoon ja sen käsitykseen tiedosta lähtien liikkeelle *Kirjoitettu kivi* -kokoelman esinerunosta ”Kirjoituskone”. Raili Elovaara ja Jarkko Tontti pohtivat kumpikin Mannerin tekstien suhdetta aikaan. Manner tunsu hyvin Martin Heideggerin filosofiaa, ja Heideggerin pääteoksen *Olemisen ja ajan* ajallisuutta koskevat pohdinnat näyttäytyvät taustalla monissa hänen runoissaan ja muissa teksteissään. Elovaaran artikkeli lähestyy erityisesti muistamisen ja muiston tematiikkaa Mannerin runoissa. Leevi Lehto asettaa Mannerin 50-luvun modernistisen runon läpimurron keskiöön ja peilaa hänen lyriikkaansa vuosituhannen lopun jälki-strukturalistisiin näkemyksiin kielestä. Mannerin kuuluisimman näytelmän *Poltetun oranssin* monivaiheista syntyhistoriaa valotetaan Tuula Hökän, Väinö Lahden ja Lisbeth Landefortin artikkeleissa. Tuula Hökkä tarkastelee *Poltetun oranssin* kirjoittamisprosessia aineistotutkimuksen näkökulmasta. Näytelmän ensimmäisten ohjaajien Väinö Lahden ja Lisbeth Landefortin kirjoitukset *Poltetun oranssin* ohjaamisesta ja esityksistä edustavat harvinaista teatterihistoriaa. Lopuksi Marja-Leena Tuurna jäljittää Eeva-Liisa Mannerin lapsuuden kotikaupungin Viipurin jättämiä jälkiä hänen tuotantoonsa.

Iltajuhlassa Karjalatalolla Eeva-Liisa Mannerin runoja lausuiivat Maija-Liisa Ström ja Noora Dadu, Anna-Mari Kähärän laulusarja *Unen veräjä on auki* sai kantaesityksensä esittäjinä Janne Marja-aho (laulu) ja Jussi Tuurna (piano), kohtauksen *Poltetusta oranssista* näyttelivät Iiro Kajas ja Maija-Liisa Ström. Iltajuhlan ohjasi Väinö Lahti. Kiitämme Jenny ja Antti Wihurin rahastoa sekä Karjalan liittoa tuesta.

”Mistä meille metsä, niitty, lähde, / emmehän ole naiiveja, emmekö juuri / ikävystyen kulkeneet ohi?” kysytään runossa, joka oli juhlaohjelman mottoja.

Tuula Hökkä & Jarkko Tontti

Inkeri Kilpinen

Muistikuvia Eeva-Liisa Mannerista

Tapasin Eeva-Liisa Mannerin ensimmäisen kerran toukokuussa 1960, en fyysisenä olentona, vaan hänen runoutensa kautta. Kansallisteatteri oli järjestänyt ensimmäisen ja tietämäni mukaan viimeisen näytelmäkirjailijaseminaarin teatterin tiloissa. Sen johtaja oli amerikkalainen professori Kenneth T. Rowe, jonka kursseilla Arthur Millerikin on saanut opetusta. Suomalaisia johtajia edustivat professori Arvi Kivimaa ja ohjaaja Jack Witikka. Eeva-Liisa Mannerin lisäksi oli seminaariin kutsuttu Paavo Haavikko, Jaakko Kaappa, Kyllikki Kallas, Inkeri Kilpinen, Eino Koivistoinen, Lauri Kokkonen, Reino Lahtinen, Jaakko Pakkasvirta, Gösta Olof Raase, Jyri Schreck, Sirkka Selja, Jussi Talvi, Marko Tapio, Henrik Tikkanen ja Marja-Liisa Vartio.

Eeva-Liisa Manneria, uuden runon loistavaa edustajaa odotettiin kovasti senkin vuoksi, että oli tiedossa, että häneltä oli nyt tulossa moderni runonäytelmä *Eros ja Psykhe*. Suuri oli pettymys, kun saatiin tietää, ettei hän esteiden takia voinut osallistua koko seminaariin. Mutta hänen tekstinsä osallistui. Luentojen lomassa oli seminaarin odotetuin ohjelma se, että kukin osallistuja antoi valmistumassa olevan tekstinsä professori Rowelle, joka valitsi siitä kohtia esitettäväksi ns. lukudraaman muodossa. Esittäjät olivat teatterikoululaisia ja Ylioppilasteatterin edustajia.

Parhaiten oli valmisteltu osa Eeva-Liisa Mannerin jo mainitusta *Eros ja Psykhe* -näytelmästä. Psykhe oli kuollut junaonnettomuudessa ja joutunut manalaan. Hänen edessään on kaksi kasaa herneitä ja jyviä, jotka hänen olisi seulottava erilleen. Tehtävä näyttää mahdottomalta. Psykhe huutaa avuksi hedelmällisyyden jumalatarta Demeteriä. Kuulen vieläkin sieluni korvilla:

– Demeter, Demeter, armahda minua. Tätä työtä en saa koskaan loppuun, tämä työ on ihmiskäsillemme mahdoton. Demeter, Demeter, armahda minua.

Sieluni silmillä näen hennon teatterikoululaisen maassa polvillaan haroen hienoilla sormillaan kuviteltuja herneitä ja jyviä.

Mutta itse Eeva-Liisaa, näytelmän luoja, en tavannut ennen kuin neljän vuoden kuluttua.

Oli kevät 1964. Edellä mainitussa seminaarissa oli esitetty pala näytelmäni *Tuntematon potilas*, jota silloin kirjoitin. Olin pelästynyt sen kammottavan kömpelöä dialogia, jota teatterikoululaiset esittivät

ja päättänyt, että sitä ei voida koskaan esittää missään teatterissa. Toisin kuitenkin kävi, kun Arvi Kivimaa tarttui asiaan ja pyysi minua kirjoittamaan sen uudelleen ja nyt sen ensi-ilta oli ollut tammikuussa 1964. Yleisömenestys oli yllättävän suuri. Eeva-Liisan *Eros ja Psykhe* oli esitetty jo näytäntövuonna 1961–62 ja se oli sen jälkeen kiertänyt Helsingin ja Turun ylioppilasteatterissa, Kotkan kaupunginteatterissa ja Ranskassa radioteatterissa. Myöhemmin sen esityspaikkoja olivat vielä Kuopion kaupunginteatteri 1965 ja uudelleen 1988, Tampereen teatteri 1976, Helsingin kaupunginteatteri 1977, Oulun kaupunginteatteri 1979 ja Espoon teatteri 1991.

Nyt hänen näytelmäänsä *Uuden vuoden yö* alettiin juuri harjoitella Kansallisteatterissa. Se oli etukäteen tilattu jo moneen muuhunkin teatteriin. Kuljimme molemmat, niin kuin kirjailijat usein teatterin käytävillä kulkevat, hiljaisina ja ulkopuolisina osaamatta liittyä näyttelijöiden ja muun teatteriväen päällisin puolin nähtynä rennon itsevarmaan elämäntyyliin.

Kuuluisan runoilijan tapaaminen oli minulle shokki. Minua vastaan käveli ujo, nuori tyttö, melkein kuin oma 8-vuotiaani, joka katseli uusia ihmisiä kiintein, tarkkailevin silmin ja jos ei oikein tiennyt mitä tehdä, kohotteli hämmästyneenä olkapäitään. Eeva-Liisa ei tosin kohottellut olkapäitään, vaan tunnustettuaan minut hänen silmiinsä syttyi eeva-liisamainen hieman velmuileva hymy, kun hän sanoi:

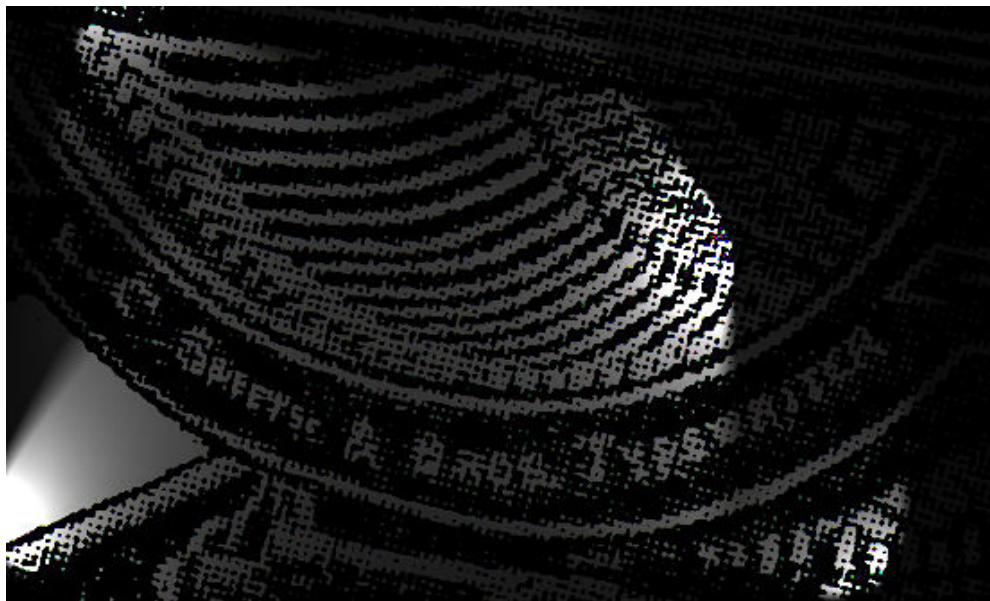
– Ai tässä on se kirjailija, joka vetää täyteen läävän kuin läävän.

Minä puolestani:

– Ja tässä siis kirjailija, jonka näytelmiä pyydetään ja tilataan joka teatteriin.

Ujon tyttöolemuksen takaa paljastui oikea tahdonlujuuuden aarrearkku. Hän arveli, että minä, kaksi näytelmää Kansallisteatterissa esille saanut, tietäisin draaman kirjoittamisesta enemmän kuin hän. Vikaanhan se arvelu meni, mutta meistä tuli joka tapauksessa toistemme näytelmätekstien ateljeekriitikoita pitkäksi aikaa.

Annoin suuren arvon hänen rautaiselle tahdolleen oppia ja loputtomalle kärsivällisyydelleen korjata tekstejään. *Uuden vuoden yö* levisi Kansallisteatterin esityksen jälkeen nopeasti yli maan, yhteensä 15 teatteriin. (Kokkolan, Kotkan, Lappeenrannan, Rauman, Turun, Lahden, Seinäjoen ja Joensuun kaupunginteatterit sekä Kouvolan, Mikkelin, Porin, Rovaniemen, Savonlinnan, Kajaanin Työväen ja Riihimäen teatterit.) Se myös painettiin välittömästi, kuten oli tapahtunut myös *Eros ja Psykhe* -näytelmälle, viime mainittu pääsi jopa kolmanteen painokseen, joka näytelmien kohdalla on perin harvinaista.



Eeva-Liisa Manner (1921–1995) oli viime vuosisadan jälkipuolen merkittävimpiä suomalaisia runoilijoita, modernin runouden esikuva, uudistaja ja kehittäjä. Mannerin ilmaisu ulottuu herkästä lyyrisyydestä murtumisen ja yllätysten tyyliin, joka kantaa järkytystä tai karnevaalia.

Tuula Hökkä ja Jarkko Tontti ovat koonneet joulukuussa 2006 järjestetyn Manner-juhlaseminaarin puheet ja esitelmät kirjaksi, joka tarjoaa uusien tutkimuksellisten näkökulmien ohella henkilökohtaisten muistojen valaistamaa, kirjailijabiografisesti ja kulttuurihistoriallisesti ainutlaatuista aineistoa.

Kirjassa kirjoittavat professori Raili Elovaara, dosentti Tuula Hökkä, näytelmäkirjailija Inkeri Kilpinen, yliassistentti Pekka Kuusisto, teatteriohjaajat Väinö Lahti ja Lisbeth Landefort, runoilijat Leevi Lehto ja Jarkko Tontti sekä tietokirjailija Marja-Leena Tuurna.



9 789522 150349 >

"Mistä meille metsä, niitty, lähde"